

SİVAS İLİNDE SAVAT GÜMÜŞ İŞLEME SANATI VE SON TEMSİLCİLERİNDEN BASRİ DÖNMEZ'İN ESERLERİNİN BİR DEĞERLENDİRMESİ

THE ART OF SAVAT SILVER EMBROIDERY IN SIVAS AND AN EVALUATION OF THE WORKS OF BASRI DONMEZ, ONE OF THE LAST REPRESENTATIVES*

Dr. Fatmagül SAKLAVCI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türk İslam Sanatları Tarihi, fsaklavci@gmail.com
Sivas / Türkiye

ORCID: 0000-0001-9274-5111

ÖZET

Kıymetli maden ve taşları çeşitli teknik bilgiler, el becerisi zevk ve estetik ile ziynet eşyası imal etme ve süsleme sanatı olan kuyumculukta uygulanan tekniklerden birisi de savat gümüş işlemeciliğidir. Gümüşle beraber gümüş işçiliğinin tarihçesi milattan önceki dönemlere kadar gitmektedir. Arkeolojik kazılarda bu dönem uygarlıkları tarafından kullanılmış olan gümüş işçiliği ile elde edilmiş kaplar, takılar, kılıç kınları, kama sapları, paralar ve süs eşyaları gibi ürünlere rastlanmıştır. Türkistan, Azerbaycan ve Kafkasya'da Dağistan bölgesindeki Türk boylarının, özellikle Kumuk Türkleri'nin savat sanatının önemli merkezlerinden olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu zamanından günümüze kadar gelen savat işçiliği Erzurum, Van ve Sivas'ta geleneksel bir sanat haline gelmiştir. Günümüzde gümüş işçiliği devam eden bir meslek olmasına rağmen el emeği ile yapılan ürünler teknolojinin de etkisi ile kaybolmaya yüz tutmuştur. Karartı, siyahlık demek olan Arapça Sevâd kelimesinin Türkçede hayvanları sulamak için dere kenarlarına açılan çukurlara verilen ad olduğu bilinmektedir. Savatlama gümüş ve altın üzerine çizilmiş bir desenin çelik kalemle oyulduktan sonra savat denilen kurşun, gümüş, bakır ve kükürt madenlerinden hazırlanan siyah renkli eriyiğin oyuklara doldurulması ve sıvanması ile yapılan süslemeye verilen isim ve kalemkârlık sanatı terimlerindenidir. Bu çalışmada Sivas'ta 1932 yılından itibaren, babadan oğula geleneksel usullerle yetişen, savat işlemeciliğinin son temsilcilerden Basri Dönmez atölyesinde ziyaret edilerek kaybolmaya yüz tutan bu sanat, yaptığı eserler üzerinden değerlendirilmiştir. Çeşitli teknik ve malzemelerle eritip silindirden geçirdiği gümüş plakalardan çeşitli formlar hazırlayan sanatçı, geleneksel motifleri bu formlar üzerlerine kazıyarak savatlayıp kullanıma sunmaktadır. Savat işlemeciliği ile yaygın olarak daire, oval, damla ve çokgen formda takılar, kemer ve ağızlık tasarımları yapılmaktadır. Sanatçı eserler üzerine yaprak, hatayi, çarkıfelek, rumi, yelpaze, ay-yıldız ve cami motifleri işlemektedir.

* 5. Uluslararası Erciyes Bilimsel Araştırmalar Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

Babadan öğrendiği teknik ve motifleri günümüz zevk ve tercihleri ile sentezleyerek farklı tasarımlar da yapan, usta yanında yetiştirdiği kardeşi ve aynı zamanda son talebesiyle bu sanatı gelecek nesillere aktarmada önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuyumculuk, Sivas, Gümüş, Savat İşçiliği

ABSTRACT

One of the techniques applied in jewelery, which is the art of producing jewelry and decoration with precious metals and stones with various technical knowledge, hand skills, pleasure and aesthetics, is savat silver embroidery. The history of silver work goes back to the periods before Christ. In archaeological excavations vessels, jewelery, sword scabbards, wedge handles, coins and ornaments were found, In the Dagestan region in Turkistan, Azarbeycan and Caucasus, especially Kumuk Turks, are the important centers of savat art. Savat has survived from the time of the Ottoman Empire to the present, has become a traditional art in Erzurum, Van and Sivas. Silver work is an ongoing profession today despite the influence of technology. The Arabic word Sevad, means darkening and blackness, is the name given to the pits opened on the banks of the streams to water the animals in Turkish. Savatlama is a name given to the decoration made by filling and plastering a black-colored solution made of lead, silver, copper and sulfur mines called savat after being carved with a steel pen on silver and gold. In this study, Basri Dönmez, who has been trained in traditional methods from father to son since 1932 in Sivas, is visited at his workshop and this art was evaluated on the basis of his works. He prepares various forms from silver plates that is melted and rolled with various techniques and materials and presents traditional motifs by engraving these forms on them. Jewelry, belt and mouthpiece designs are made with niello embroidery. Leaf, fault, wheel of fortune, rumi, fan, crescent-star and mosque motifs are embroidered on circle, oval, drop and polygon forms. Dönmez makes different designs by synthesizing the techniques with today's tastes and preferences, plays an important role in transferring this art to future generations with his brother and also his latest student.

Keywords: Jewelery, Sivas, Silver, Savat

1.GİRİŞ

Geçmiş yüzyıllara dayanan savat gümüş işlemeciliği Sivas'ta yaşatılmaya çalışılan geleneksel el sanatlarından birisidir. Günümüzde gümüş işçiliği, teknolojinin etkisi ve ekonomik koşullar nedeniyle kaybolmaya yüz tutmuş sanatlar arasındadır. Geleneksel sanatların gelecek nesillere aktarılabilmesi ve sürdürülebilirliği bu alanda yetişecek ustalara bağlıdır. Ancak diğer sanatlarda olduğu gibi maddi getirisinin azlığı ve eğitim sürecinin zorluklarından dolayı genç neslin talebi bu konuda yetersizdir. Bugün Sivas ilinde babadan oğula geleneksel usullerle yetişen Basri Dönmez öğrendiği savat işçiliğinin teknik ve motiflerini günümüz zevk ve tercihleri ile sentezleyerek farklı tasarımlar da yapmakta, yanında yetiştirdiği kardeşi ve aynı zamanda son talebesiyle bu sanatı gelecek nesillere aktarmada önemli bir rol oynamaktadır. Dönmez'in babası gümüş işlemeciliğini 1922 senesinde 12 yaşından askere gidene kadar Ermeni usta Vahon Teneke'den öğrenmiş, askerden geldikten sonra kendi işyerinde bu sanatı icra etmeye başlamıştır. Dönmez babasından geleneksel usullerde öğrendiği bu sanatı kardeşi ile birlikte 1980 yılından itibaren icra etmektedir. Bu çalışmada kaybolmaya yüz tutan savat işçiliği, üretim aşamaları Dönmez'in atölyesine gidilerek yerinde incelenmiş ve yaptığı eserler üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kullanılan makine ve aletler, uygulanan teknikler, ürünlerin çeşitleri, formları, desen ve motifleri incelenerek kayıt altına alınmış bazı ürünlerin desen çizimleri yapılmıştır. Eserlerin üretildiği aynı zamanda teşhir edilip satışa sunulduğu atölyede babadan kalma makine ve aletler yer almaktadır. Dönmez, gümüş eritme, hazırlama ve savatlama işlemlerini kendilerine ait başka bir atölyede yılın belli dönemlerinde gerçekleştirmekte ve talebe göre üretim yapmaktadır.

2. KUYUMCULUK, GÜMÜŞ İŞLEMECİLİĞİ

Kuyum Sümerce ku: gümüş ve dim: işlemek anlamlarına gelmektedir. Sözlüklerde eritmek ve yakmak anlamında köymek, köyüm ya da kıymet kökünden geldiği de belirtilmektedir (Arseven, 1958: 1183). Türkçe kud-mak, kuy-mak “maden dökmek” kökünden gelen kuyumcu “dökümcü, dökmeçi” ve kuyumculuk “dökümcülük, dökmeçilik” manasına gelmektedir (Bozkurt, 2002: 513). Gümüş ve gümüş işçiliğinin tarihçesi milattan önceki dönemlere kadar gitmektedir. Arkeolojik kazılarda bu dönem uygarlıkları tarafından gümüş işçiliği uygulanmış kap, takı, kılıç kını, kama sapı, para ve süs eşyası gibi ürünlere rastlanmıştır (Bektaşoğlu, 2009: 146).

Sözsüz iletişimin aracı olan takılar günümüzden binlerce yıl öncelerine kadarki tarihi süreçte insanların kültür değerlerini ve hayat tarzını yansıtan belgeler arasındadır (Demirtaş, 1996: 1). Tunç çağıyla birlikte insanlar kıymetli madenler olan gümüş ve altını takı yapımında kullanmayı keşfetmiş, bugüne ulaşan birçok eser ortaya çıkarmıştır. Uygulanan teknikler geliştirilmiş, farklı maden işleme usul ve yöntemleriyle kuyumculukta yenilikler görülmeye başlanmıştır. Tunç Çağı ile birlikte Anadolu topraklarında bakır ve kalay karışımı ile tunç elde edilmiştir. Sonraki devirlerde altın, gümüş ve bakırın işlenmesinde dökme ve dövme teknikleri kullanılmıştır. Maden işçiliğinde dökme ve dövme tekniklerinden başka granülazasyon (güverse), kabartma (repousse), savat işi (niello), kakma, kaplama (yaldızlama), kalıp kabartma (stampa), mine (emay), telkâri (filigre), kazıma (kalemkâri), çekiçle kakma, küfgani delik işi (ajur) metallerin üzerini renkli taşlarla süsleme (taş kakma), zincir örme, kaplama, yaldızlama, sıvama ve kalıba dökme teknikleri kullanılmaktadır (Bingöl, 1999: 25). Farklı teknikler kullanılarak yapılan takılar tarihi seyirde farklı coğrafya ve kültürlerle göre değişiklikler sergilemektedir. Günümüzde Anadolu’da bazı çevreler kendilerine özgü takı teknikleri ile ün kazanmıştır. Trabzon ili kazaz, Ankara Beypazarı ve Midyat telkâri ile anılan yerler arasındadır. Sivas ili de savat gümüş işlemeciliği ile buna bir örnektir.

3. SAVAT İŞLEMECİLİĞİ VE TARİHÇESİ

Savat kelimesinin kökü karartı, siyahlık demek olan Arapça Sevâd kelimesinden gelmektedir. Aslı “sevad” olan kelime zamanla “savat” olarak değişmiştir (Arseven, 1958: 1770; Kuşoğlu, 2009: 201). Ayrıca Türkçede hayvanları sulamak için dere kenarlarına açılan çukurlara verilen ad olduğu da belirtilmektedir. Türkler evlerine su getirmek için bentlerden gelen suları kullanmak üzere su mahzenlerinde yaptıkları bölmelere de savak adını vermişlerdir. Savak kelimesinde k harfinin t harfinin yerini almasıyla savat sözcüğü bölmeli çukur kanal anlamını ifade etmekte ve savat işlerinin bu şekilde yapılması dolayısıyla Türkçe bir isim olduğu düşünülmektedir (Arseven, 1958: 1770). Savat, kuyumculukta gümüş ve altın üzerine çizilmiş bir motifin çelik kalemle oyulduktan sonra kurşun, gümüş, bakır ve kükürt madenlerinin karışımından oluşan savat adı verilen maddenin oyuklara doldurulması ve sıvanması ile yapılan süslemeye verilen isimdir (Arseven, 1958: 1770; Kuşoğlu, 2009: 201). Savat işçiliğinin sanat boyutu kalemkârlık işi ile anlam kazanmaktadır. Kakma, oyma ve yontma işi için kullanılan kalem; çelikten yapılmış, sivri, yassı, keskin ya da oval uçlu, ahşap saplı bir malzemedir. Bu kalemlerle yapılan işe kalemkârlık yapan kişiye de kalemkâr denmektedir (Özdemir & Dudaş: 2013: 6). Yüksek ayar gümüş üzerine yapılan savatlar daha kıymetlidir. Saf gümüş daha açık renklidir ve üzerine uygulanan siyah renkli savatı daha net gösterir. Düşük ayar gümüş ise çabuk kararır, içerisindeki bakırdan dolayı kızardığı için savatı net göstermemektedir (Kuşoğlu, 2006: 201).

Savat yapılan eserlerin en erken örneklerinin Mykenai Uygarlığı’na ait mezar buluntuları arasında yer alan bazı kesici aletlerin ve silahların üzerlerindeki metal bezemeler olduğu düşünülmektedir. Ancak bu süslemelerin savat işi olduğu konusunda bir netlik yoktur. Savat işi Roma Devri’nde kuyumculukta kullanılmış, bu tekniği ilk olarak Romalılar takı süslemekte kullanmışlardır (Türe & Savaşçın, 2000:44). Romalılardan sonraki dönemlerde savat işlemeciliği Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemi’nde de uygulanmıştır.

Anadolu'ya savat işlemeciliğinin Hazar çevresindeki Türkler aracılığıyla getirildiği bilinmektedir (Kuşoğlu, 2006: 44). Bugün hala savat sanatının uygulanmaya devam ettiği, Dağıstan çevresindeki Türk boylarından olan Kumuk Türklerinin bulunduğu Kubaçi köyü, geçmişte savat sanatının önemli merkezlerindedir (Kuşoğlu 2009: 201). İslam maden sanatında geniş ölçüde kullanılan savat sanatının Anadolu'da köklü bir mazisi vardır. Bu sanatın en eski merkezi Türkistan, Azerbaycan, Dağıstan ve Kafkasya'dır. Şirvan ve Bağdat civarındaki Kût-ül-Amare şehrinde de çok ince ve güzel savatlar yapılmaktadır. Türkistan, İran, Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya ait gümüş eserlerde savat sanatına ait örnekler görülmektedir (Erginsoy, 1978: 152). Kaynaklarda da Selçuklu Dönemi 13. yüzyıl maden işçiliğinin odağı olan Musul'da savatlamının çok iyi seviyede olduğu geçmektedir. Osmanlı Devri'nde savat sanatı başta gümüş olmak üzere birçok madeni süslenmede yaygın olarak uygulanmıştır. Bu dönemde Güney Kafkasya Dağıstan çevresinde at gemi, kemer ve silahların gümüş bölümlerinde kalem işi oymalar ve altın yaldızlama ile birlikte uygulanan savat sanatı çok ince işçilikler sergilemektedir (Türe & Savaşçın, 2000: 45). Osmanlı Dönemi'ne ait savat işi tuğra ve arma, camii ve İstanbul resimlerinin bulunduğu kompozisyonlar Avrupa'da özellikle Paris kuyumcuları tarafından bilinmektedir. Yine bu dönemde İstanbul, Van ve Diyarbakır gibi yerlerde yüksek ayar gümüşe tuğra damgası vurmak salahiyeti verilmiştir. Savatlanmış esere 900 ayar gümüşlere vurulan tuğra damgası vurulmuştur (Kuşoğlu, 2006: 201).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Van ve Trabzon Sürmene savat sanatında üretim ve maharet olarak önemli merkezlerden olmuştur (Barışta, 2005: 56). Anadolu'da bu sanatın diğer önemli merkezleri Van, Bitlis ve Erzincan olmuştur. Van'da I. Dünya Savaşı'ndan önce Van çevresinde 120 civarı savat atölyesinin olduğu ve 400 kadar savat ustasının bulunduğu kaynaklarda geçmektedir. 18. yüzyılın sonlarına doğru savatlama tekniği Sivas, Trabzon, Samsun, Kula çevresine yayılmış, Diyarbakır, Bitlis ve Erzincan da önemli merkezlerden olmuştur (Arseven, 1958: 1770; Türe & Savaşçın, 2000: 46).

Gümüş sanatı ustaları Kırım Bölgesi'nde, Koban Nehri kıyılarında hayatlarını devam ettirmişler ve bu sanatın ataları olarak kabul edilmişlerdir. Ustaların Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte bu coğrafyadaki Nogay Tatarları ile beraber Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Romanya'nın Köstence şehri dolaylarına gelerek yerleştikleri bilinmektedir. Bu dönemde Osmanlılar Balkanlarda yer alan toprakları kaybedince burada yaşayanlar Anadolu'nun farklı bölgelerine gelerek buraları yurt edinmişlerdir. Bu bağlamda Kayseri'nin Tomarza, Yozgat'ın Yerköy, Konya'nın Ilgın ve Denizli'nin Çivril çevrelerine yerleştirilen bu göçerlere ihtiyaçlarını sağlamak üzere arazi tahsis edilmiştir (Özdemir & Dudaş, 2013: 5). Sivas il merkezinin batısında, Yıldızeli, Şarkışla ve Gemerek ilçelerinden oluşan alan Ermenilerin çok yakın zamana kadar yaşamaya devam ettikleri bölgelerden biridir. Bugün İstanbul'da yaşayan çok sayıda Sivas Ermeni'si atalarının izini bu bölgedeki köylere ve kasabalara kadar sürebilmektedir. Bu bölgeye Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen muhacirlerin yerleştirildiği bildirilmektedir (Keshishian V. & Löker K. & Polatel M., 2018: 32). Bu bilgiler ışığında Sivas gümüş ustalarının atalarının bir bölümünün de bu çevreye yerleştirilen muhacirlerin aralarındaki Ermeni sanatkarlar olduğunu söylemek mümkündür. Zira Dönmez'in babasının ustası da Ermeni'dir. Sivas'ta günümüzde az sayıda gümüş ustası kalmıştır. Bu ustalar "telkâri, savat, kalem işi ve kakma" olmak üzere dört çeşit teknik kullanmaktadırlar. Dönmez bu tekniklerin hepsini de uygulamaktadır.

4. ÜRETİM YÖNTEMİ

Bu bölümde Dönmez'in öğrendiği ve uyguladığı geleneksel usullerde yaptığı çalışmaların detayları kendi anlatımı ve fotoğrafları ile birlikte verilmiştir.

4.1. Gümüş Yüzeyin Hazırlanması:

Kalıp halindeki gümüş külçeler (Foto. 1) pota içerisinde eritilip boraks (yoğunlaşmış borik asitten türeyen sodyum tuzu) eklenerek karbon çubuğu yardımıyla karıştırılır. Bu işlemle gümüş üzerinde birikintilerin oluşması engellenir (Foto. 2).

Fotoğraf 1. Külçe Gümüş

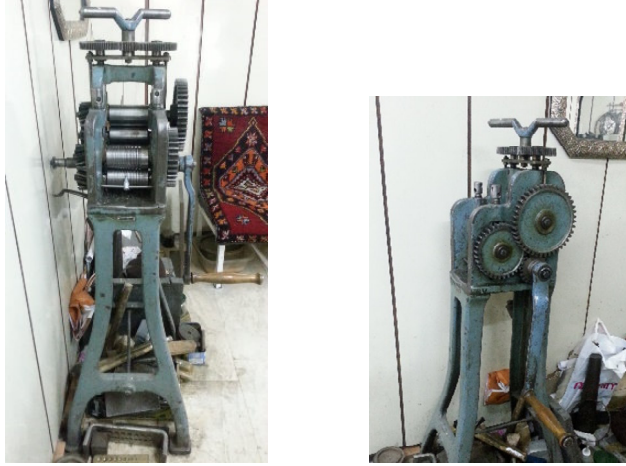
Fotoğraf 2. Gümüşün Eritilmesi

Atölye ortamında belli derecede pota içerisinde eritilen gümüş, ustanın derece olarak adlandırdığı kum kalıplarının içerisine dökülerek kalıba alınır ve soğuması beklenir (Foto. 3) .

Fotoğraf 3. Kum Kalıpları

Kalıptan alınan gümüş, silindir makinesinde plaka şeklinde inceltilir (Foto 4). Gümüş plaka aside batırma adı verilen işlemle sülfürik asit eriyiğinin içerisine daldırılıp çıkartılır. Tel fırçalar ile gümüş plaka üzerindeki kalıntılar temizlenerek işleme hazır hale getirilir (Foto. 5). Bu işlemler levha kesme makinesi, kargaburnu, pense, freze uçları, gümüş kalem, eğre, örs, çekiç, kıl testere ve malafa gibi aletlerle gerçekleştirilmektedir (Foto. 6).

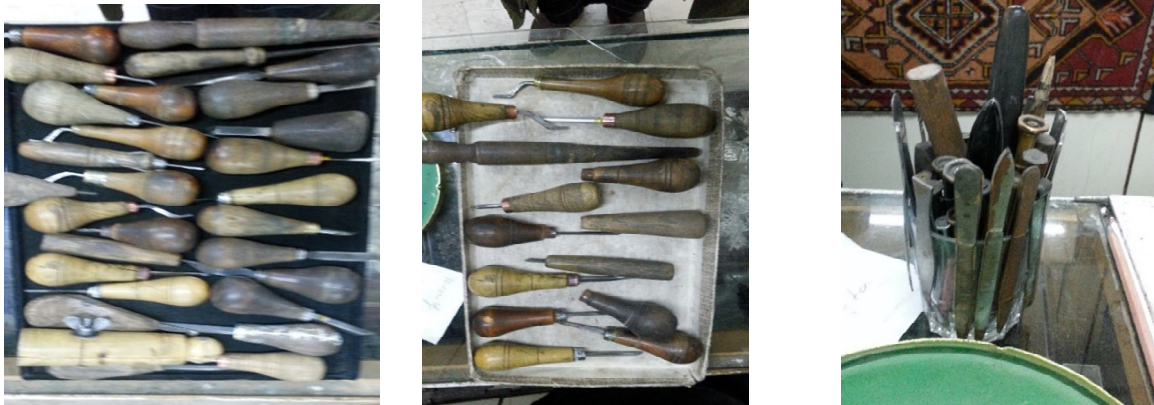

Fotoğraf 4. Silindir Makinası

Fotoğraf 5. Hazırlanan Gümüş Plaka

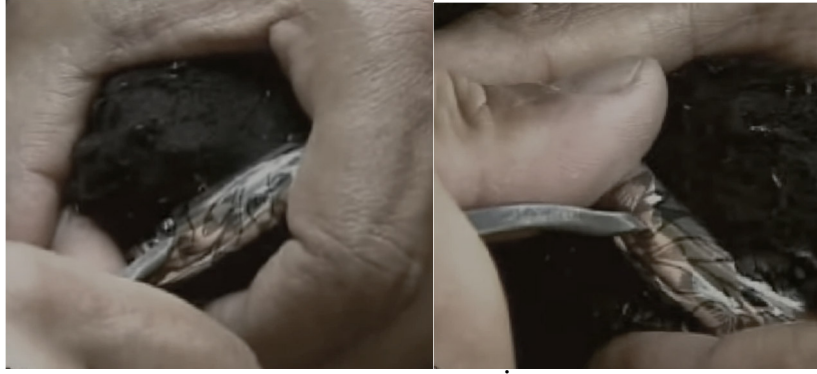
Bu plakalardan yapılacak eserin kalıbı kesilir. Ürün için tasarlanan desenler ustanın becerisi ve deneyimiyle alakalı olarak önce kâğıt üzerine geçirilir. Dönmez, kalem işi olarak adlandırıldığı bir teknikle çelik kalem kullanarak kesilen parçanın üzerine deseni çizip kakma tekniği ile işlemektedir (Foto. 7-8).

Fotoğraf 6. Gümüş İşlemekte Kullanılan Aletler

Fotoğraf 7. Desenin Gümüş Plaka Üzerine İşlenmesi

Fotoğraf 8. Formların İşlenmesi

Ustaların bir kısmı deseni hazırladıkları ürünün üzerine kurşun kalemle geçirirler (Foto. 8). Dönmez, işleme için dededen kalma geleneksel motifler kullandığı gibi günümüz koşullarında gelişen farklı özgün desenler de işlemektedir. Böylelikle işlenen formlar savatlanmak üzere hazırlanmaktadır (Foto. 9).

Fotoğraf 9. İşlenmiş Çeşitli Formlar

4.2. Savatın Hazırlanması:

Dönmez, savatı atadan babadan gördükleri yöntemlerle hazırladıklarını ama kendilerine özgü teknikler de geliştirdiklerini belirtmektedir. Geleneksel usullerde hazırlanan savat dörder ölçü bakır ve kurşun, bir ölçü gümüş ve alabildiği kadar kükürt karıştırılarak hazırlanmaktadır. Bakır ve gümüş bir kapta 750° C kadar sıcaklıkta eritilerek içerisine kurşun ve kükürt eklenerek kükürt yedirme işlemi yapılır. Siyah bir renge dönüşen karışım madeni bir kaba alınarak soğutulur (Foto. 10). Soğuyan malzeme örs üstünde parçalanır ve dövülür. Savatlama yapılacağı zaman un halindeki bu maddeye toz tinkal eklenerek çeşitli kalınlıkta olacak şekilde çubuk kalıplar hazırlanır (Foto. 11).

Fotoğraf 10. Savatın Hazırlanma Aşaması

Fotoğraf 11. Savat

4.3. Savat Çeşitleri:

Arseven, geleneksel savat çeşitlerini; düz savat, perdal veya tırtıllı savat ve şikaf denilen oyma savat olarak adlandırılmaktadır (Arseven, 1958: 1770). Bu yöntemler zamanla değişikliklere uğramış ve farklı uygulama teknikleri geliştirilmiştir. Günümüzde uygulanan tekniklerden sürme savat tekniğinde hazırlanan çamur savat yapılacak yere sürülür. Ekme savat tekniğinde ise oyularak hazırlanan yerlere toz savat dökülür. Ekme veya sürme savat doldurulan gümüş Şalimo (şalome) ya da pürmüz (Foto. 12) ile ateşe tutulur, savat çamuru oyuğa iyice yayılır ve bütün oyuklar savat ile kaplanır (Foto. 13). Son zamanlarda savatın hazırlanan parçaya uygulanmasında çekme adı verilen üçüncü bir uygulama şekli daha geliştirilmiştir. Bu teknikte daha önce hazırlanan çubuklar hafif ateşe ısıtılarak ürün üzerindeki oyuklara sürülür.

Fotoğraf 12. Pürmüz

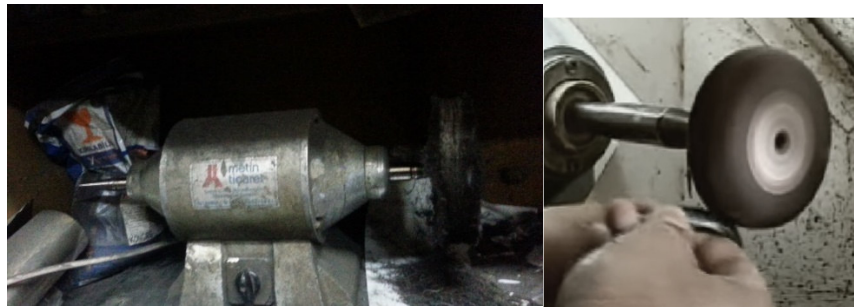
Fotoğraf 13. Savatlama İşlemi

Savat uygulanan parça soğumaya bırakılır, ege yardımıyla törpülenerek eşit seviyeye getirilmek üzere tesviyesi yapılır (Foto. 14).

Fotoğraf 14. Tesviye İşlemi

Tesviye işlemi yapılan parçalar polisaj motoruna takılan keçe yardımı ile hızlı bir devirde çalıştırılıp cilalanarak parlatılır (Foto. 15).

Fotoğraf 15. Polisaj Motoru ve Parlatma İşlemi

Böylece birçok aşamadan geçirilerek hazırlanan gümüş parçalara kulp, püskül gibi eklemeler yapılarak kullanıma hazırlanır (Foto. 16).

Fotoğraf 16. Savatlanan Parça

5. HAZIRLANAN ESERLER VE MOTİFLER

Dönmez, savat işçiliği ile takı, kemer, çakmak, sigaralık ve kamçı sapı yapmaktadır. Bunların dışında tütün tabakaları, tepelikler, barutluklar, tepsi, muska ve hamaylılar da yapılan eserler arasındadır. Takı çeşitleri kolye ucu, gerdanlık, bilezik, bileklik, yüzük, yaka iğnesi ve küpedir (Foto 17- 25).

Fotoğraf 17. Kolye ve Gerdanlıklar

Fotoğraf 18. Küpeler

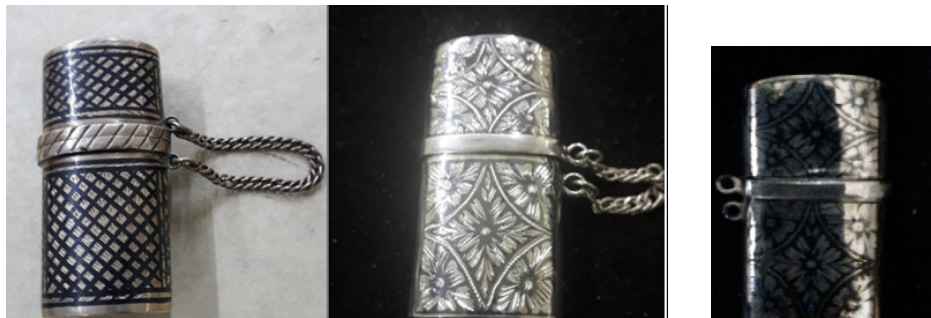
Fotoğraf 19. Bileklikler

Fotoğraf 20. Yüzük ve Bilezikler

Fotoğraf 21. Kemer

Fotoğraf 22. Çakmaklar

Fotoğraf 23. Kutular

Fotoğraf 24. Sigaralıklar

Fotoğraf 25. Kamçı Sapları

6. TAKI FORMLARI VE ÇİZİMLERİ

Bu bölümde Dönmez'in atölyesinde ürettiği takıların bazılarının çizimlerine yer verilmiştir. Dönmez, takılarda daire, oval, köşegen, baklava dilimi, damla gibi formlar kullanmaktadır. Bu eserlerin üzerine babadan kalma motifleri işlediği gibi kendi oluşturduğu desenleri de uygulamaktadır. Bu süslemeleri yaprak, hatayi ve rumi gibi bitkisel; çarkifelek, yelpaze gibi geometrik desenler; ay-yıldız ve cami gibi özgün motifler olarak gruplandırmak mümkündür (Foto. 26-30). Dönmez desenleri obje üzerine doğaçlama olarak işlediği için motifleri ebatları ve simetrisi bazı uygulamalarda benzerlik göstermemektedir. Genellikle merkezi hatayi formunu tercih etmiş ve bunu farklı kompozisyonlarda tekrar etmiştir. Kutu, çakmak ve kamçı saplarındaki kompozisyonları daha detaylı çalışmıştır. Eserlerin geneline bakıldığında aynı usta elinden çıktığı ve eserlere ustanın tarzının yansıdığı görülmektedir.

Fotoğraf 26. Daire Formları ve Hatai, Yaprak Motifleri

Fotoğraf 27. Damla Form ve Hatai, Yaprak Motifleri

Fotoğraf 28. Oval Formlar ve Hatai Motifleri

Fotoğraf 29. Daire Formu ve Çarkıfelek Motifi

Fotoğraf 30. Oval Form ve Rumi Motifleri

7. SONUÇ

Kuyumculukta uygulanan tekniklerden birisi olan savat gümüş işlemeciliğinin tarihçesi milattan önceki dönemlere kadar gitmektedir. Arkeolojik kazılarda bu dönem uygarlıkları tarafından kullanılmış çeşitli ürünlere rastlanmıştır. Türkistan, Azerbaycan ve Kafkasya’da Dağıstan savat sanatının önemli merkezlerinden olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Anadolu’ya Balkanlardan ve Kafkaslardan gelen muhacirlerin yerleştirildiği bilinmektedir. Savat işçiliği tekniklerinin de bu göçerler arasında bulunan sanatçılar tarafından getirilerek yayıldığı düşünülmektedir. Bu dönemden sonra tarihi seyir içerisinde savat işçiliği Erzurum, Van ve Sivas’ta geleneksel bir sanat haline gelmiştir. Günümüzde gümüş işçiliği devam eden bir meslek olmasına rağmen el emeği ile yapılan ürünlere ilgi ve talep olmasına rağmen teknoloji ve maddi yetersizliklerden dolayı kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu çalışmada Sivas’ta geleneksel usullerle yetişen, savat işlemeciliğinin son temsilcilerden Basri Dönmez’in yaptığı çalışmalar değerlendirilmiştir. Babadan öğrendiği teknik ve motifleri günümüz zevk ve tercihleri ile sentezleyerek farklı tasarımlar da yapan usta, yanında yetiştirdiği kardeşi ve aynı zamanda son talebesiyle bu sanatı gelecek nesillere aktarmada önemli bir rol oynamaktadır. Ancak kendilerinden sonra bu sanatı icra edebilecek, yetiştirdikleri talebeleri bulunmamaktadır. Ustalar talebin az olması ekonomik güçlükler sebebiyle sürekli üretim yapmamaktadırlar. Bu sanatın gelecek nesillere aktarılabilmesi ve yeni ustalar yetiştirilebilmesi için cazip hale getirilmesi, maddi manevi desteklenmesi gerekmektedir.

Aksi takdirde sanatın bu koşullarda önümüzdeki yıllarda sürdürülemeyeceğini düşünmekteyiz. Sivas'ta son yıllarda yemenicilik gibi bazı geleneksel sanat koşulların yetersizliği ve ilgisizlik yüzünden zamana ve koşullara yenik düşerek ortadan kaybolmuştur. Telkâri, savat gibi birçok sanat da kaybolmaya yüz tutan geleneksel sanatlar arasındadır.

7. KAYNAKÇA

- Arseven C. E. (1958). Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Barıştı, H. Ö. (2005). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bektaşoğlu M. (2009). Anadolu'da Türk İslâm Sanatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Bingöl, I. (1999). Anadolu Medeniyetler Müzesi Antik Takıları, Anadolu Medeniyetler Müzesi Yayınları, Ankara.
- Bozkurt N. (2002). "Kuyumculuk", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXVI): 513-515, İstanbul.
- Demirtaş, P. (1996). Takı Kültürü ve Tasarım Üzerine Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Erginsoy, Ü. (1978). İslam Maden Sanatının Gelişimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Keshishian V. & Koray Löker K. & Mehmet Polatel M. (2018), (Çev.: Ayşe Aksakal A. & Kadioğlu B. & Kosukoğlu N. & Mavituna C. & Stark L. & Yapıcı C.), Ermeni Kültür Varlıklarıyla Sivas, HDV Yayınları, İstanbul.
- Kuşoğlu M. Z. (2009). "Savat", Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXVI): 201, İstanbul.
- Özdemir M. & Dudaş N. (2013). "Eskişehir İli Alpu İlçesinde Savat Gümüş İşleme Sanatı", Akademik Bakış Dergisi, 37: 1-19.
- Şekerci, H. (2009). Kuyumculuk Eğitiminde Uygulatılan Savat Tekniğinde Kullanılan Savat Malzemesinde Yeni Değerler Üzerine Araştırma. 1.Uluslararası 5.Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu, 1330-1336, Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu, Konya.
- Türe, A. & Savaşın Y. (2000). Kuyumculuğun Doğuşu, Goldaş Yayınları, İstanbul.